

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

SCIENTIFIC MEETINGS

Volume CLXVII

DEPARTMENT OF LANGUAGE AND LITERATURE

Book 28

SLAVONIC TERMINOLOGY TODAY

Accepted at the 5th meeting of the Department of Language and Literature
of 30th May, 2017, on the basis of reviews presented by *Predrag Piper*
and *Rajna Dragičević*

Editors

PREDRAG PIPER, full member of the Academy
Dr VLADAN JOVANOVIĆ

BELGRADE
2017

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXVII

ОДЕЉЕЊЕ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Књига 28

СЛОВЕНСКА ТЕРМИНОЛОГИЈА ДАНАС

Примљено на V скупу Одељења језика и књижевности
од 30. маја 2017. године, на основу реферата
академика *Предрага Пипера* и проф. др *Рајне Драгићевић*

Уредници

академик ПРЕДРАГ ПИПЕР

др ВЛАДАН ЈОВАНОВИЋ

БЕОГРАД

2017

Издају
Српска академија наука и уметности
и
Институт за српски језик САНУ

Уређивачки одбор

Предраг Пипер, редовни члан САНУ, Слободан Реметић, редовни члан АНУРС,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Срето Танасић, проф. др Софија
Милорадовић, проф. др Рајна Драгићевић, доц. др Исидора Бјелаковић,
проф. др Викторија Людвигівна Иващенко, проф. др Сергей Викторович
Гринев-Гриневић, др Сергей Дмитриевич Шелов, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska,
к. ф. н. Вячеслав Константинович Щербин, др Марина Спасојевић и
др Владан Јовановић

Рецензенти појединачних радова

проф. др Слободан Реметић, редовни члан АНУРС, проф. др Гордана Јовановић,
проф. др Мато Пижурица, проф. др Људмила Поповић, проф. др Срето Танасић,
dr Peter Weiss, prof. dr Ewa Wolnicz-Pawłowska, проф. др Рајна Драгићевић,
проф. др Душко Витас, проф. др Сергей Викторович Гринев-Гриневић,
проф. др Софија Милорадовић, проф. др Александар Милановић, др Марта
Бјелетић, др Снежана Петровић, др Викторија Людвигівна Иващенко,
доц. др Исидора Бјелаковић, к.ф.н. Вячеслав Константинович Щербин,
др Владан Јовановић

Лектор и коректор радова на српском језику
Марија Селаковић

Коректура резимеа на енглеском језику
Clare McGinn Zubac

Превод и коректура резимеа на руском језику
Свејлана Гољак, Эльвира Анатольевна Сорокина

Коректура радова на руском језику
Эльвира Анатольевна Сорокина

Припрема за штампу
Милан Тасић

Тираж 400 примерака

Штампа
Службени гласник, Београд

САДРЖАЈ

Уводно слово 9

I. ПОГЛЕД НА РАЗВОЈ ТЕРМИНОЛОШКИХ И ТЕРМИНОГРАФСКИХ ИСТРАЖИВАЊА У СЛОВЕНСКИМ ЈЕЗИЦИМА. ПРАВЦИ У ТЕРМИНОЛОГИЈИ

Викторія Людвігівна Іващенко: Слов'янське термінознавство:
проблематика й перспективи розвитку 15

Эльвира Анатольевна Сорокина: Формирование теории
языка для специальных целей (ЯСЦ) 29

Сергей Викторович Гринев-Гриневич: Антропологистика
как современное развитие терминоведения 41

Кацярына Пятроўна Любецкая: Спецыяльная лексіка
беларускай мовы як аб'ект даследавання беларускіх
лінгвістаў у канцы ХХ – пачатку ХХІ стст. 51

Marta Małachowicz: Prace dyplomowe z dziedziny terminologii
i terminografii powstałe w instytucie komunikacji
specjalistycznej i interkulturowej uniwersytetu
warszawskiego w latach 2010–2015 61

II. ТЕРМИНОЛОГИЈА И РЕЧНИЦИ

Сергей Дмитриевич Шелов: Универсальный терминологический
словарь: новый тип терминологических словарей 71

Юрий Николаевич Марчук: Проблемы многоязычной
терминографии 85

Марија С. Ђинђић: Обрада лингвистичких и
граматичких термина у двојезичном описном
речнику (на примеру Новог турско-српског речника /
Yeni Türkçe-Sırpça Sözlük) 91

Данко Шипка: Двојезична терминологија исламских термина	101
Рада Стијовић, Олга Сабо, Ранка Станковић: Речник САНУ као база термилошких речника (на примеру Речника кулинарства)	109
Володимир Володимирович Дубичинський: Терминографичні праці харківських лексикографів	125
Вячеслав Константинович Щербин: Отраслевая лексикографія Беларусі	135

III. ГРАМАТИЧКА И ЛИНГВИСТИЧКА ТЕРМИНОЛОГИЈА

Јованка Радић: О логичким основама српских лингвистичких термина на <i>-ица</i> и <i>-ина</i>	149
Милош М. Ковачевић: О термину субјекат у србистици	173
Вељко Ж. Брборић: Српска правописна терминологија данас – у науци и настави	187
Драго Тешановић: Централни и периферни суфикси у српској дериватологији	197
Сања Ж. Ђуровић: Основни појмови морфематике српског језика	213
Марина Љ. Спасојевић: Појмовно-термилошки апарат при проучавању глаголског вида и сродних појава у србистици у светлу аспектолошких приступа	229
Наташа С. Вуловић: Употреба основних фразеолошких термина у српској (и словенској) лингвистици	243
Владан З. Јовановић: Српска терминологија у <i>Речнику словенске лингвистичке терминологије</i> из угла савременог стања српске лингвистике	253
Milan Harvalík: Slovánská onomastická terminologie v mezinárodním kontextu	267
Iveta Valentová: Slovenská onomastická terminológia	277

IV. СТАНДАРДИЗАЦИЈА ТЕРМИНА У ПРОШЛОСТИ И САДАШЊОСТИ. ТЕРМИНИ И КЊИЖЕВНОЈЕЗИЧКА НОРМА

Виктор Д. Савић: Српски називи документа у средњем веку – према самим документима (1189–1346)	291
Исидора Г. Бјелаковић: Синонимија у терминологији код Срба у 18. и 19. веку (математичка географија и астрономија)	305
Александар М. Милановић: Развој српске термилошке мисли у 19. веку: допринос Лазе Костића	317

Марина С. Јањић: Школска терминологија у дијахронијској перспективи	331
Ewa Wolnicz-Pawłowska: Problemy terminologiczne w działalności UNGEGN	343
Tanja Fajfar: Jezikovnokulturna ustreznost kot terminološko načelo	351
Mojca Žagar Karer: Terminološko svetovanje: izkušnje in perspektive	361
Lana Hudeček: Anglizmi u hrvatskome nazivlju	371
Milica Mihaljević: Terminologija kao deskriptivna ili preskriptivna znanost – stanje u Hrvatskoj	383

V. ТЕРМИН И ЛЕКСИЧКИ СИСТЕМ

Милорад П. Дешић: Специјална лексика и полисемија	407
Рајна М. Драгићевић: Детерминологизација као процес богаћења општег лексичког фонда	417
Mariusz Górnicz: Czy naukowcy z krajów słowiańskich lubią terminy metafory?	425

VI. ФУНКЦИОНАЛНА РАСЛОЈЕНОСТ ТЕРМИНОЛОШКОГ ИЗРАЗА – НАУЧНА, ПРОФЕСИОНАЛНА (СТРУЧНА) ТЕРМИНОЛОГИЈА И СПЕЦИЈАЛНА ЛЕКСИКА ДУХОВНЕ И МАТЕРИЈАЛНЕ КУЛТУРЕ НАРОДНИХ ГОВОРА

Ружица С. Левушкина: Лексеме из општег лексичког фонда као термини у сфери православне духовности	439
Альбіна Анатоліївна Ковтун: Способи непрямой номінації релігійних понять в українській мові	451
Ђорђе Р. Оташевић: Рад на српској слободнотидарској терминологији	461
Гордана Р. Штасни: Термини у домену нанотехнологије	469
Оксана Чмелікова-Газдошова: Субстантивовані прикметники в українській і чеській юридичній термінології	481
Бојана С. Милосављевић: Филозофска лексика у речнику и у говору	493
Милан С. Ајдановић: Грецизми у српском географском терминосистему	509
Валентина Федоровна Новодранова: Когнитивное моделирование терминосистемы предметной области знания	521
Ольга Михайловна Рылкина: Способы терминообразования русских нозологических терминов (на материале русскоязычной терминологии детской кардиологии)	529

Тамара Валентиновна Рожкова: Статус и типологизация глагола в медицинской терминологии	537
Елена Викторовна Рыжкина: О некоторых динамических процессах в современной русской терминологии	549
Маргарита Николаевна Лазарева: О соотношении интернационального и национального в научных названиях растений (на материале русского языка)	557
Оксана Вікторівна Нарушевич-Васильсва: Семантико-тематична та категорійно-поняттєва організація української термінології харчової промисловості	567
Драгана И. Радовановић: Од Вукове трпезе из његовог Рјечника до Матичиног једнотомника	577
Неђо Г. Јошић: Народни називи воћака код Срба и критеријуми њиховог раслојавања	587
Мирјана С. Петровић-Савић: Из географске терминологије Јадра	599
Ивана В. Лазић-Коњик: Лексика традиционалне културе према тематским пољима	613
Софија Ј. Мићић-Кандијаш: Лексиколошки и лексикографски аспекти превођења енглеских медицинских израза на српски	625

VII. ЕЛЕКТРОНСКЕ ТЕРМИНОЛОШКЕ БАЗЕ ПОДАТАКА И ЊИХОВА ПРИМЕНА У ТЕРМИНОЛОГИЈИ, ТЕРМИНОГРАФИЈИ И ЛЕКСИКОГРАФИЈИ. ТЕРМИНОЛОШКИ САЈТОВИ И ПОРТАЛИ

Александр Васильевич Зубов: Способы автоматического извлечения терминов из текста	639
Paweł Kowalski, Zofia Rudnik-Karwatowa: Wykorzystanie terminologii w systemie informacyjno-wyszukiwawczym językoznawstwa sławistycznego iSybisław	643
Maja Bratanić, Ana Ostroški Anić, Siniša Runjaić: Od baze do portala – razvoj nacionalne terminološke infrastrukture	657
Jana Levická: Počiatky slovenskej terminologickej databázy a jej súčasnosť a budúcnosť	667
Максим Олегович Вакуленко: Віртуальна українсько-російсько-англійська термінографічна лабораторія з фізики: сучасні лінгвістичні технології у фаховій мові	679

ОД ВУКОВЕ ТРПЕЗЕ ИЗ ЊЕГОВОГ РЈЕЧНИКА ДО МАТИЧИНОГ ЈЕДНОТОМНИКА*

Драгана И. Радовановић**

Аутор овог прилога настоји да сагледа статус кулинарске терминологије у релацији Вуков Рјечник (1818) – Матичин једнотомник (2007). Из кулинарске лексике могу се ишчитавати епохе и поднебља, а понуда на трпези богата се такође дневно у додиру култура, без граница и у свим видовима комуницирања, али и извлачењем националног а заборављеног, уз мање или више довитљиво маркетиншког паковања. Изазов је то за лексикографе, наравно као и за готово све области живота и језика који га прати и упадљиво се професионализује – шта од свега тога да изабере и сместе у уске оквире једнотомника.

Кључне речи: кулинарска лексика, Вуков Рјечник, Матичин једнотомник, статус термилошких речи

1. Тема *Од Вукове трпезе из његовог Рјечника до Матичиног једнотомника* наставак је мојих интересовања за специјалне терминологије, кулинарске пре свега и оних повезаних са њом.¹ Прве подстицаје за истраживања традиционалних терминологија добили смо у Новом Саду од проф. Гордане Вуковић, она од проф. Велимира Михајловића, а проф. Михајловић од тима познатог етимолога Олега Трубачова за време студијског боравка у Москви. Овако усмерена научна истраживања многи, извесно с правом, сматрају важном компонентом Новосадске лингвистичке школе.²

* Рад је настао у оквиру пројекта *Дијалектолошка истраживања српског језичког тјеро* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

** Институт за српски језик САНУ, Београд; draganailija@gmail.com

¹ Део овог атрактивног наслова преузет је из рада Пољакиње Агате Крушец, који је највећим делом урадила гостујући у Новом Саду за време студија на Филозофском факултету (код проф. М. Пижурце), а одбранила га је као магистарски рад у Кракову под руководством познатог етимолога Бориша. Прилог је објављен у ЗбМСФЛ (2004) под насловом *Вукова трпеза – кулинарска терминологија у првом издању „Српског рјечника“ Вука Стефановића Караџића (1818)*.

² Уп. нпр. Српскохрватска лексика рибарства (Михајловић В., Вуковић, Г. 1977), Војвођанска коларска терминологија (Вуковић Г. и др. 1984), Пастирска терминологија Срема (Бошњакковић 1985), Терминологија куће и покућства у Војводини (Вуковић Г. 1986), Рагарска и повртарска терминологија Шајкашке (Драгин Г. 1991), Архаична пчеларска лексика у Војводини (Недељков Љ. 2009).

Основне смернице за истраживања кулинарског фонда постављене су управо у овој школи и то у првом реду израдом Упитника за прикупљање кулинарске лексике Гордане Вуковић и другим њеним прилозима тој лексичи (уп. нпр Вуковић 1995). Захваљујући постављеним смерницама и отвореном путу у бележењу и обради кулинарске лексике, у првом реду, ђаци из ове школе дали су низ прилога српској кулинарској лексичи. Публикована је збирка назива *Јела и пића из Мачве* (Лазић 2000), приказане су у више прилога особености кулinaryја у српском и румунском Банату (Радовановић 2011; Радовановић 2013; Радовановић 2013а), затим прилог о називима за јело од хлеба (Душановић-Звекић 2011) и сл. Бављење кулинарском лексиком овим прилозима није исцрпљено. У Матици српској је недавно изашао најпре упитник, а потом и Зборник радова посвећен обредној кулинарској лексичи са подручја Војводине (прир. Софија Милорадовић 2014).

С друге стране, у нашој етнографској литератури с краја деветнаестог и прве половине двадесетог века постоји неколико важних прилога из српског кулinaryја (поред расутих података и успутних записа у етнографским прилозима општијег типа), као на пример збирка Симе Тројановића о старинским српским јелима и пићима (1896), затим збирке српских народних јела из Левча и Темнића (Мијатовић 1908: 1–69), из Босне и Херцеговине (Грђић Бјелокосић 1908: 73–118) и из среза бољевачког (Грбић 1925).

2. Имајући у виду све раније прилоге из кулinaryја, овог пута покушаћу да одем корак даље: да сагледам, огледно на примеру кулинарске лексике, статус специјалних терминологија³ у српским речницима које сматрамо стандардним, односно нормативним. За такав оглед управо је и подесна кулинарска лексика као део традиционалне културе који је врло подложен променама и утицајима других култура. Наиме, са усвајањем начина припремања јела из других култура усвајамо и њихове називе, а храна је у нашем времену (према речима етнолога Драгане Радојичић) „добила статус великог светског путника“; судећи по дневној штампи и телевизијским програмима и статус (стварне или наметнуте) дневне преокупације најразличитијих слојева друштва (истина једних за очи, а других и за очи и за трпезу). Понуда на трпези богата се такорећи дневно у додиру култура, без граница и у свим видовима комуницирања, али и извлачењем из заборавља регионалног и националног, уз мање или више довитљивог маркетиншког паковања. Кулинарство на пример има готово редовно устаљене термине на свим телевизијским каналима, а штампани медији се утркују у пласирању у виду посебних прилога најразличитијих куvara у атрактивној графичкој опреми. Нападна маркетиншка

³ Према истраживањима Гордане Вуковић, кулинарска лексика је у Матичином шестомнику представљена кроз 2500 одредница и карактерише је изражена терминолошка специфичност, будући да један део термина припада стандарнолексичком слоју, а други део је квалификаторима варв. и покр. маркиран као дијалекатски (Вуковић 2002: 274).

презентација успешно се специјализује према намени односно пригодама, с фокусом једном на обредна и празнична јела, на мрсне или на посне дане односно славе (с исказаном или подразумеваном конфесионалном детерминисаношћу), затим према климатским менама или сезонским намирницама и сл. А готово сви локали (угоститељски објекти – од највећих до најмањих) труде се да понуђеним менијем у понечему буду особени (нуде нпр. „специјалитете куће“, чешће под тако уопштеном етикетом него довитљиво оригиналним именовањем). Кулинарска терминологија зато је реално гледано нестални отворени и нестабилни регистар, који се интензивно богати – богати се новим, страним из сусрета култура, али и оживљавањем из старине мање или више заборављеног или потиснутог као регионалног.

3. Из претходног следи да се кулинарство као сегмент културе са готово дневно новим елементима и у новим варијететима отима оптималном регистравању, а практична страна, туристичко-угоститељска на пример, тражи препознатљивост, најчешће и преводљивост, што намеће потребу стабилне номинације. Уз то, речници општег типа пак, посебно скромнијег обима, у виду једнотомника на пример, имају све мање простора за професионализацију као опште обележје живота и језика који прати такве тенденције. Зато се може унапред рећи да испуштање појединих речи из наших речника не мора да се изједначава са њиховом потпуном пасивизацијом или забором. Још теже је том фонду речи „налепити“ етикету „ненормативности“ односно „нестандарности“.

Рачунајући на ове моменте, драгоцене су Белићеве речи у ауторизованим стенографским белешкама са Новосадског договора, објављеним у Летопису Матице српске (ЛМС 1955: 3–126). Наиме, Белић се уверљиво супротстављао идеји *нормативног речника*, што се тиче самог избора речи, односно савременом терминологијом речено самог инвентара. Три пута је узимао реч и сваки пут започињао готово истим речима: „Ја знам шта је нормативна граматица. То су облици, то су гласови који су прописани, тога се сви држе. Али нормативни речник не знам шта је, нити мислим да тога може бити, нити сме бити...“ У уводном реферату под (под)насловом *Речник* он је једнако експлицитан: „Сем нормативне граматике, која прописује систем гласова и облика, других нормативних прописа за речник не може бити...“ (ЛМС 1955: 21).

4. Међутим, у последњој деценији све више се међу нашим лексикографима говори о томе које речи у статусу одредница треба уврстити у речник (стандардног, савременог) српског језика општег типа, посебно у последњих неколико година откад је у Матици српској заснован пројекат израде вишетомног речника. (Нису ретки у коментарима успутни квалификативи „нормативан“, „стандардан“, али у насловима речника увек изостану!) Као носилац Матичиног пројекта проф. Драгољуб Петровић изнео је своја размишљања у вези са избором речи за речнике савладивог обима а функционалне, илустру-

јући то супротстављањем речи КАЈМАК и СКОРУП. Строго узевши са становишта лингвистичке географије (с дијалектолошког аспекта гледано) обе речи су (биле) условно речено регионалне, али је по њему прва уобичајенија (доминира у дневној комуникацији и није непозната на целом српском језичком простору) и намеће се као први и једини кандидат за речник.

Судећи према начину обраде Вук (1818) пак овај синонимијски пар види обрнуто: лексикографску обраду речи *кајмак* свео је на *m. vide скоруй*. У експоненту иза одреднице стоји звездаца којом означава „турске ријечи“, којима је, судећи према Предговору (в. стр. XX, нап. 10), претпостављао српске речи, ако их има, којима би се ове прве могле „без сваке муке ишћерати из нашег језика“. Уз *скоруй* даје нем. и лат. еквиваленте *die Sahne, flos lactis*. Једина, али врло битна разлика у обради ових двеју речи у другом издању Рјечника је то што уз *скоруй* има „повратно“ упућивање: cf. *кајмак*. Претходном бих, импровизујући а с ослонцем на претходно, додала донекле наизглед сличан синонимијски низ: *качамак, ѿалѣниѿа, ѿура, куља и мамаљуга*. Низ би се, можда, могао свести на пар (без валидне провере, ослањајући се на успутну анкету и лично језичко осећање или „знање“) КАЧАМАК – ПАЛЕНТА. Матичин једнотомник има поред ове две и *ѿуру* (значи не и куљу и мамаљугу); и све њих узајамно умрежује. Стиче се утисак да „стандардним конзументима“ *качамак* и *ѿаленѿа* нису иста јела: *качамак* је аутохтоно народно јело које спада у ону групу која је успешно извучена из скоро потиснуте наше старе кухиње, а *ѿаленѿа* би се вероватно нашла у дечјим и новијим лаганим (полу)дијеталним кућним јеловницима. *Куља, ѿура* и *мамаљуга* за „просечног“ познаваоца наших јела су регионалне, *мамаљуга* и *куља* дијалектизми или прецизније локализми. Код Вука пак у првом издању Рјечника налазимо *качамак, куљу* и *мамаљугу* (друге две у обради упућује на прву), а у другом издању има и *ѿуру* (ову реч, ситуирајући је под (1) „Имо/т/ск.“, с упућивањем на *качамак, мамаљуга*, а под (2) „(у Лозници) таково јело с водом размућеном с пекмезом“. Из узајамног (двосмерног) увезивања изостаје *куља*, што је извесно сигнал „рангирања“ у Вуковој интерпретацији. (Ово се може тумачити да Вук бира.)⁴

⁴ У вези са Вуковим лексикографским поступком неколико напомена: Прво, ни прво његово издање нема једнодијалекатски карактер (а таква квалификација се дуго провлачила), што се односи на све нивое, од фонолошког нивоа до лексичког инвентара. Уосталом, Вукове назнаке одакле су неке речи, укључујући и поједина јела и пића, проширују географију његовог рјечника. Друго, Вуков Рјечник није једнојезични (а није писан ни са амбицијама да буде прави двојезични односно тројезични), што се наравно одражава на начин лексикографске обраде. Треће, Вуков лексикографски поступак је уникатан и по начину лексикографске обраде. Мислим ту пре свега на неретку ширину обраде (нпр. обичаја, игара и друго, и по томе је Вукова лексикографска обрада неретко ближа савременој етнолингвистичкој него ужелексикографској), што се јасније види након његовог издања у оквиру антологијске едиције *Десет векова српске књижевности* под насловом „Српски Рјечник или азбучни роман“. Много је

Коректном савременом стручном квалификацијом овај низ би се могао означити партикуларном (блискозначном) синонимијом. Аутори Матичиног једнотомника имају подразумевани критеријум актуелности па немају ни куљу ни *мамаљугу*, али имају (хрватску) кајкавску реч *жганци*, извесно као блискозначну (да занемаримо попустљивост према кроатизмима, ако је храна „путник“ који не познаје границе). Конкретно, у једнотомнику иза интерпретације значења речи *жганци* следи тачка са запетом /;/, а иза *качамак*, *йаленџа* – што сугерише на недефинисан узајамни однос (или прецизније – даља партикуларна синонимија) међу лексемама које су доведене у везу. Од издвојених блискозначних речи у једнотомнику *жганци* су се нашли само у синонимијском низу под *јура*. Да напоменем да *Речник српских говора Војводине* из Сремске Митровице региструје реч, са статусом одреднице, *жганац/жгањац*, с напоменом обично множина *жгџанци/жгањци* и упућивањем на *куљу*. Блискозначна лексема *йргџанци/йргањци* није уврштена у једнотомник (према наводу А. Крушец, нејасне географије, али извесно добро потврђена у српским говорима Војводине као „врста ваљушака за супу“). У вези са овде скицираним закључак би био да лексикографи имају две врсте проблема: а) како дефинисати односно сегментирати овај део јела од брашна и б) којим лексемама из тог семантичког поља дати простор у речницима савременог српског језика.

5. Наша трпеза се променила у односу на Вукову, разноврснија је и богатија, и јелима и пићима, а у једнотомнику – савремена, као и она Вукова за његово време. У једнотомнику, на пример, нема: *бунгура* (врста јела од обареног жита или кукуруза), *јагле* (искокано кукурузно зрно), *мандаре* (врста јела од брашна, масти и воде), *йрге* (јело слично каши), *сайрице* (јело од брашна налик на тарану), *куље*, *мамаљуге*, *йргџанца* (врста резанаца, ваљушака), *бешкоџа* (данас: двопек), *йаје* (јело слично каши), *йџанке*, *ладџаче*, *луковаче* (врста јела од кукурузног хлеба умешаног са луком у хладној води), *ојарнице* (врста кукурузног хлеба), *ојаруше* (врста погаче), *йолежака* (врста дуго печеног кукурузног хлеба), *найреника* (врста тврдог сомунa), *квашенице* (географски – квашенице данас само имамо у једном уском појасу северног Баната), *џаије* (врста сланог колача), *џашака*, *чимбура* (врста јела од јаја и кајмака), *џешке односно кешке* (јело од пшенице и кокошијег меса), *йодройца*, *ошаја* (данас: компот), *саганлије* (али данас: пребранец) и сл.

рећи да се он приближава профилу енциклопедијског лексикона, али таквих елемената има; примере које он понекад даје подсећају нас и на црте асоцијативног речника. Уп. на пример под *йојара* (иза значења на нем. и лат.): Питали некакво дијете: „Како се зове код вас ладна попара?“ А оно казало: „Ми јој се на дамо ни оладити.“ Или на пример под *йасуљ* „Прођи га се брате; видиш да му ни име није као у осталије смокова: пас и уља! Окани га се брате, тај је сву Босну истурчио (т.ј. истурчили се да не poste и да не једу пасуља). – Тако реку у шали онемо који једе пасуљ, а има још каква јела.

Дуг је наравно списак савремених јела и пића којих нема у Вуковом Рјечнику; уп. нпр.: *ајвар, суйа, њајрикаш, гулаш, завијача, бундевара, гурабија, макарони, моча, мусака, мућкалица, њереца, кифла, векна, кремјиша, бешамел, мајонез, шлафрок, одн. јабуке у шлафроку* итд.

Надаље, Вук *лозовину* упућује на вино, а једнотомник има *лоза* с упућивањем на *лозовача*, са значењем *ракија од грозђа*. У једнотомнику стоји *шљива* с упућивањем на *шљивовица* (ракија). Лексема *шљивовача* означава шљивов штап, а код Вука *шљивовача* значи врсту ракије. Вук нема *шљива* у значењу ракија. Наравно да савремени речник има и *вињак, виски, војка, вермуџ*.

б. Када говоримо о статусу кулинарске терминологије у једнотомнику као речнику општег типа и самом лексикографском поступку, приметно је да је експлицирање квалификатора кув(арство) недоследно, што илуструју на пример лексеме *гужвара, савијача, гибаница*. Све три лексеме дефинишу се као *врста њише* и ниједна нема друго значење, а само *гужвара* од ове три насумично изабране јединице има ознаку *кув*. Лексема *бешамел* терминологизована је квалификатором *кув.*, док је на пример лексема *сос*, с јединим значењем *жирово јело с разним зачинима који је додатно главном јелу, умак, умокац* остала изван овог система; или на пример *шлафрок* као врста посланице такође остаје без ознаке *кув*. (примарно значење је *кућна хаљина*); такође, *вареник* и *вареника* немају ознаку по којој би припадали кулинарском терминосистему.

Данас је сасвим уобичајено да се као називи јела употребљавају *кујус, грашак, њасуљ, боранија* и сл., али према једнотомнику ове лексеме припадају само ботаничкој терминологији. Ознаку да се ради о врсти јела налазимо уз синтагматску лексему *чорбаси њасуљ* (терминолошко маркирање би наравно у овом и сличним случајевима било сувишно). Проф. Дара Гортан-Премк даје једноставно решење: иза *боји*. додати *и* уз експлицирање кодне ознаке (1997: 124–125).

Надаље, на пример, у једнотомнику ћемо наћи *ровишо јаје* под *ровиш*, али *јаје* на *око* ни под *јаје* ни под *око*, што обавезује на јасније критеријуме (и доследније поступање) приликом обраде тзв. сложених лексема.

Неколико закључних напомена. – (1) Матичин једнотомник је ипак на путу лексичке стандардизације, али не и оптималне инвентаризације.⁵ Да

⁵ У том смислу, подсетила бих на напомене проф. Пижурице (2009) поводом нереалних очекивања од једнотомника: а) Да садржи *оптимални инвентар* речи за речник тог типа (а тај „оптимални однос“ је тражен од стране разних корисника између осамедесетак и петсто хиљада!); б) Да буде *савремен избор* речи, али с оптерећењем да се грубо не одсече традиција; в) Да прегледно презентује *развијену семантику* (корисник посеже за речником с одређеном намером и када не нађе значење које очекује – бива разочаран и склон да квалитет речника оспори; г) Да не запостави *фразеологију* (имајући ослонац у РСАНУ, једнотомник је

је тешко бити рационалан (односно економичан) у избору речи, показује лексичко гнездо (наравно не у смислу груписања под једном одредницом) око речи *шкембе* (тур. порекла) – *шкембе*, *шкембићи*, *шкембав*, *шкембо*, *шкембоња*. Можда је у једнотомнику требало дати место само лексеми *шкембићи*.

(2) Језик се неумитно професионализује и зато је све теже урадити шире прихватљив речник општег типа, посебно ако имамо амбиција да он буде савладивог (и „носивог“, чак и у значењу саме тежине изражене у килограмима, ако се има у виду једнотомник) обима у виду једнотомника. Централно питање је, што се инвентара речи тиче, удео специјалних терминологија у речницима – од кулинарске, ботаничке, медицинске, обичајне и правно-економске (у ширем смислу те речи) до рачунарске на пример, потом речи и израза страног порекла и слично. Иако не располажемо тачним статистичким подацима, јасно је да су у Матичином једнотомнику доследније добиле на маркираности и да су боље заступљене оне терминологије које су већ у форми терминолошких речника систематизоване, а из којих је лакше направити коректан избор – добар пример је ботаничка терминологија.

(3) Обавеза је струке (не само лексикографа) да истрајно уверава јавност да је рад на речницима српског језика, различитих профила и намене, трајан посао, уз поштовање достигнућа савремене лексикографске праксе и лексиколошке струке и науке, што иде у прилог општој констатацији да треба наставити рад на терминолошким речницима и тек онда направити коректан избор који би одговарао речнику општег типа са становишта општеупотребне лексике.

ЛИТЕРАТУРА

- Бошњаковић 1985: Ж. Бошњаковић, *Пасџирска терминологија Срема*, Нови Сад: Филозофски факултет Универзитета у Новом Саду, Институт за јужнословенске језике.
- Вуковић и др. 1984: Г. Вуковић, Ж. Бошњаковић, Ј. Недељков, *Војвођанска коларска терминологија*, Нови Сад: Институт за јужнословенске језике.
- Вуковић 1995: Г. Вуковић, Кулинарска лексика у фразеологији, *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, бр. XXIII, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 39–43.
- Вуковић 2002: Г. Вуковић, Општа и терминолошка лексика у лексикографској пракси, у: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*. Нови Сад: Матица српска, 273–277.

у том сегменту изванредан); д) Да садржи прави избор *граматичких информација*; њ) Да буде презентован *двоизговорни карактер* српског језика (У процепу смо између уштеде простора и коректног представљања двоизговорности – скавице и ијекавице; тај захтев „једе“ драгоцен речнички простор.); е) Да буде *усклађен са важећим правописом*; ж) Да погоди праву меру у показивању да *српски језик више није српскохрватски*; з) Да не буде видљивих *неусклађених због колективног ауторства*.

- Гортан-Премк 1997: Д. Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичког система у српском језику*, Библиотека Јужнословенског филолога, н.с. књ. 14, Београд: Институт за српски језик САНУ, 7–188.
- Грбић 1909: С. Грбић, *Српски народни обичаји из среза Бољевачког*, Српски етнографски зборник, књ. XIV, Обичаји српског народа, књ. 2, Београд: Српска Краљевска Академија.
- Грђић Бјелокосић 1908: Л. Грђић Бјелокосић, *Српска народна јела у Босни и Херцеговини*, Српски етнографски зборник X, Београд: Српска Краљевска Академија, 73–118.
- Драгин 1991: Г. Драгин, *Рајтарска и њовртјарска терминологија Шајкашке*, Српски дијалектолошки зборник XXXVII, Београд, 621–708.
- Звекић-Душановић 2011: Д. Звекић-Душановић, Из кулинарске лексике-прженице, моче, пофезне, бундаш, *Зборник радова у част Гордани Вуковић*, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 217–219.
- Лазић 2000: А. Лазић, *Јела и њића у Мачви*, Шабац: Културни центар.
- ЛМС: Анкета о питањима српскохрватског језика и правописа, *Лейпциг Мајице српске*, 1955, Књ. 375, св. 1, Нови Сад: Матица српска, 3–136.
- Мијатовић 1908: С. Мијатовић, *Српска народна јела у Левчу и Темнићу*, Српски етнографски зборник X, 1–69, Београд: Српска Краљевска Академија.
- Милорадовић и др. 2011: *Култура исхране у Војводини кроз обредну њраку. Лингвистички и етнолошки аспекти*, Нови Сад: Матица српска.
- Михајловић-Вуковић 1977: В. Михајловић, Г. Вуковић, *Српскохрватска лексика рибарства*, Институт за лингвистику у Новом Саду, Нови Сад, стр. 457 + Карте.
- Михајловић 1980: В. Михајловић, Из наше кулинарије, *Књижевни језик*, IX/4, Београд, 7–24.
- Недељков 2009: Љ. Недељков, *Архаична њчеларска лексика у Војводини*, Филозофски факултет, Нови Сад.
- Пижурица 2009: М. Пижурица, Ијекавско издање речника српског језика, Седми лингвистички скуп *Бошковићеви дани*, Подгорица: Црногорска академија наука и умјетности, 51–61.
- РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика. Нови Сад – Загреб (Мајица српска – Мајица хрватска), 1967–1969, књ. I–III, Нови Сад (Мајица српска), 1971–1976, књ. IV–VI.*
- РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика I–XIX, Београд: Српска академија наука и умјетности, 1959–2014.*
- РСЈ: *Речник српског језика, Нови Сад: Мајица српска, 2007.*
- Радовановић 2011: Д. Радовановић, Из кулинарске лексике Санада и Мокрина, у: *Зборник радова у част Гордани Вуковић*, Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 227–239.
- Радовановић-Спариосу 2013: Д. Радовановић, Л. Спариосу, Српска и румунска трпеза у северном и средњем Банату, *Језици и културе у времену и њросјору*, 2/2. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, 205–212.
- Радовановић 2013а: Д. Радовановић, Банатска месна трпеза, *Годишњак за српски језик*, 26/13. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 461–469.
- Ристић 2006: С. Ристић, *Раслојеност лексике српског језика и лексичка норма*, Монографије 3. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Тројановић 1896: *Сјаринска српска јела и њића*, Српски етнографски зборник II. Београд: Српска Краљевска Академија, 1–22.
- Kruszec 2004: А. Kruszec, Vukova trpeza – kulinarska terminologija u prvom izdanju „Srpskog Rječnika” Vuka Stefanovića Karadžića (1818), *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, XLVII, 1/2. Нови Сад: Матица српска, 233–297.

Драгана И. Радованович

ОТ ТРАПЕЗЫ ИЗ СЛОВАРЯ ВУКА СТЕФАНОВИЧА КАРАДЖИЧА
ДО ОДНОТОМНИКА МАТИЦЫ СЕРБСКОЙ

Резюме

Автор статьи провел исследование, каким образом в однотомном словаре сербского языка (по сравнению со словарем Вука Караджича) представлена *трапеза* как значительная составляющая регистра культуры в ту эпоху, когда пища «получила статус „всемирного путешественника“ в разнообразных своих формах – от семени до приготовленного блюда». Трапеза богатеет практически ежедневно – на стыке культур, не зная границ, во всех видах общения, а также благодаря открытию уже забытого национального, с более или менее привлекательной маркетинговой упаковкой. Это является вызовом для лексикографов во всех сопутствующих областях жизни и языка, причем происходит явная профессионализация данной сферы – например, что из всего перечисленного необходимо выбрать и включить в тесные обложки однотомника. Наша трапеза изменилась по сравнению с временами Вука Караджича, она стала разнообразнее и богаче в блюдах и напитках. В однотомнике она представлена в современном состоянии, как и трапеза в словаре Вука Караджича в свое время. С другой стороны, экспликация квалификатора отношения к пище в однотомнике непоследовательна – ср., например, лексемы *гужвара*, *савијача*, *гибаница*; все три лексемы определяются как ‘вид пирога’ и не имеют другого значения, из перечисленных только *гужвара* имеет квалификатор принадлежности к пище. Также в однотомнике последовательно маркированы и представлены термины, систематизированные в словарях, что приводит к выводу о необходимости продолжения работы над терминологическими словарями. Только после этого представляется возможным правильно выбрать подходящие слова с точки зрения общеупотребительной лексики.

Ключевые слова: кулинарная лексика, Словарь Вука Стефановича Караджича, однотомник Матицы сербской, статус терминологических слов